

PRÒLEG

Demografia: els reptes de la societat del futur

Andreu Domingo

Diversos membres d'una família caminen per sobre d'uns pilons de formigó per creuar el port esportiu de Palma de Mallorca, a les Illes Balears, el 28 de juliol de 2018. Fotografia: Reuters/Paul Hanna

Escriure el pròleg d'un volum sobre demografia, sobre l'evolució de la població a Catalunya, a Espanya i al món, que analitza des de diferents vessants els principals fenòmens demogràfics que expliquen aquesta evolució —fecunditat, mortalitat i migracions— resulta forçosament un exercici de metademografia. Una reflexió, alhora, sobre la demografia com a sistema de reproducció de les poblacions —els grans esdeveniments vitals i les decisions que els envolten, que donen lloc als comportaments demogràfics, juntament amb les transformacions estructurals—, com a disciplina científica —el seu paper i el canvi de paradigma propiciat per la revolució de la informació i, per tant, de les dades estadístiques, el *big data* i el seu tractament—, i com a element d'intervenció política, tant de la governabilitat i de la gestió de les poblacions, com del coneixement sobre la població convertit en camp de batalla de la democràcia.

Un exercici arriscat i necessari en els temps de lectures crepusculars que vivim. Sobretot perquè, al segle XXI, la majoria de les societats desenvolupades han transitat cap a sistemes complexos de reproducció demogràfica, en què el saldo migratori (la immigració menys l'emigració) esdevé determinant sobre el creixement vegetatiu (els naixements menys les defuncions) per explicar l'evolució de la població. Tot això, en un context de fecunditat molt baixa i d'allargament de l'esperança de vida, que comporta estructures de població en les quals augmenta el pes de la població d'edat avançada: el que coneixem com

a *envelliment de la població*. Si el naixement de la demografia i el seu primer impuls es va situar en el procés que anomenem de *transició demogràfica*, l'actualitat està marcada per les societats posttransicionals, que, a ritmes diferents, es veuen confrontades a nous reptes.

Durant el pas d'un règim antic —en termes demogràfics, pretransicional— marcat per una alta fecunditat i una alta mortalitat (que va tenir com a conseqüència un creixement gairebé nul de la població), a un règim posttransicional (caracteritzat per una molt baixa fecunditat i mortalitat, amb un creixement igualment escàs o negatiu), s'aconsegueix un formidable estalvi energètic en l'àmbit biològic. Entremig, l'increment accelerat de la població, producte d'un descens primerenc de la mortalitat seguit del de la fecunditat, s'acompanya dels seus propis fantasmes: l'explosió demogràfica, avui substituïda per la por a la implosió i al reemplaçament de la població a escala estatal i nacional com per la por a la sostenibilitat, tenint en compte el medi ambient, a escala planetària.

L'interès i la fascinació que la demografia desperta neix, en primer lloc, de la interpel·lació a la realitat biològica i social de cadascú de nosaltres, tant dels individus com de les societats on vivim. Els fenòmens objecte d'estudi són els que marcaran la nostra vida des del principi, amb el naixement, i fins al final, amb la mort. Ritus de pas, esdeveniments la majoria dels quals estan travessats per la irreversibilitat. D'aquesta manera, la demografia estudia la formació i la dissolució de les unions, de les famílies, però també les fites de la nostra educació, de la inserció i la sortida al mercat de treball, de l'ús del temps, de la salut i la malaltia, de l'assentament al territori, i les migracions, on podem veure fàcilment reflectides les nostres trajectòries vitals. I ho fa atenyent el sexe i els papers de gènere que li són associats, les edats i la construcció social que es fa sobre la cronologia que, a més, es veu alterada amb la mateixa evolució demogràfica, afegint anys a la vida. Ho fa emmarcant-nos en el nostre grup generacional de coetanis, amb el qual compartim any de naixement i les experiències i la memòria del moment històric comú. Així doncs, aquest interès, dèiem, també ve provocat per l'agregat, perquè la demografia estudia les característiques, l'evolució i l'esdevenir de les poblacions i les subpoblacions que constitueixen les societats on vivim. Ens parla del "metabolisme demogràfic" com l'impacte que la successió de les generacions tindrà en el canvi social i en el territori. En definitiva, ens convida a examinar la relació entre reproducció demogràfica i social, amb una vocació predictiva, i d'aquí ve, en part, la seva centralitat en el debat polític.

En aquests moments de girs vertiginosos, la disciplina ha assistit a un canvi de paradigma que ha privilegiat l'observació des d'una visió micro sobre el tradicional apropament macro en l'anàlisi demogràfica clàssica, gràcies a la revolució de la informació, la producció de dades massives i el seu tractament. Tot plegat, a més d'esclarir la presa de decisions sobre matèries demogràfiques per part dels individus, hauria d'ajudar a reduir la incertesa. En el cas d'Espanya, singularment, aquest canvi en l'àmbit estadístic s'ha traduït en la substitució de l'antic cens per un de nou, elaborat sobre la base de l'enllaç amb els registres administratius. Aquesta revolució estadística ens promet més periodicitat en les dades estadístiques de població, i més profunditat en la seva informació. Aquest camí ha propiciat l'adopció de perspectives interdisciplinàries anteriorment situades a la perifèria de la demografia formal. És un salt de gegant metodològic. També ha crescut la presència de la disciplina en els mitjans de comunicació, fet que contrasta amb la presència migrada

de la demografia en l'acadèmia, atès que no constitueix una àrea de coneixement, i la poca presència dels professionals en el debat públic.

Finalment, la demografia s'insereix al cor de la governabilitat en el naixement del capitalisme i el liberalisme polític, en allò que el filòsof Michel Foucault va batejar com a *biopolítica*: la voluntat de promocionar la vida, i de l'intangible que suposa la potència de la vida, començant per la força de treball. No és estrany, doncs, que la demografia —els comportaments demogràfics, els canvis estructurals, però sobretot les previsions en horitzons futurs— ocupin un lloc nuclear en un esperit del temps, un *Zeitgeist*, amarat per l'angoixa gramsciana d'estar assistint al part d'un nou món del qual encara no som capaços de visualitzar els contorns.

L'erosió dels fonaments de la democràcia s'ha acompanyat arreu del que anomenaré la pràctica de la “demografia recreativa”, majoritàriament per part de personal completament aliè a la disciplina: el reclam d'un “sentit comú demogràfic”, ancorat en paradigmes completament superats, com certa lectura del malthusianisme, que pren l'equilibri com a axioma a través del qual articular el coneixement sobre la població. D'aquesta manera, es pot recórrer al que semblen faves comptades, en el seu doble vessant d'acudir a l'empirisme i al prestigi de l'aproximació quantitativa, en la tradició de l'objectivisme, reduint la complexitat del sistema demogràfic a un simple joc de vasos comunicants, per acabar promocionant faules de caràcter moral, teories de la conspiració o profecies autocomplertes.

És per aquestes raons que varem agrair la proposta que el Centre d'Estudis de Temes Contemporanis va fer-nos al Centre d'Estudis Demogràfics (CED) de la Universitat Autònoma de Barcelona d'encarregar-nos un volum monogràfic de la revista IDEES on poguéssim dir-hi la nostra. Aquesta invitació sorgeix, creiem, del fet d'haver traspassat el llindar dels vuit milions d'habitants a Catalunya a finals de l'any 2023, i de la celebració pública del quarantè aniversari del CED el febrer del 2024, però també està justificada pel tombant que sembla que està prenent el reflux de la globalització, cosa que ens convida a situar la demografia com a element clau d'una geopolítica en mutació, tal com ens adverteix el professor Massimo Livi-Bacci en l'article d'introducció, en què s'aborda el futur obert de la població mundial. A continuació, com anticipàvem en el primer paràgraf d'aquest pròleg, hem dividit el volum en tres blocs guiats per l'escala geogràfica: el primer bloc, dedicat a Catalunya; el segon, a Espanya, i el tercer, al món, amb un vessant més clarament prospectiu que els dos primers. En cap cas s'ha pretès cobrir exhaustivament l'evolució demogràfica per als tres àmbits, sinó utilitzar la diferència d'escala com a prisma complementari.

El primer bloc s'inicia amb una presentació dels reptes que, en termes demogràfics, es plantegen a la Catalunya dels vuit milions en tres elements definitoris: el volum, l'estructura per sexe i edat, i els orígens canviants a causa de la immigració internacional, a càrrec de Julián López Colás i Albert Esteve, director del Centre d'Estudis Demogràfics. El segon article d'aquest bloc, signat per Pau Miret, aborda un dels temes clàssics del debat públic: la incidència de l'evolució de la població en el sistema de pensions —en les afiliacions, les prestacions i les pensions— i la relació de dependència. En el tercer article,

jo mateix, Andreu Domingo, poso en relleu el lloc de les migracions en la reproducció demogràfica i social, en què Catalunya prefigura amb molta més intensitat el que està succeint en la majoria dels països desenvolupats. Per tancar aquest primer bloc, la quarta contribució, a càrrec de Jordi Bayona, està estretament lligada a l'anterior: analitza els resultats escolars segons l'origen de l'alumnat com a indicador del procés d'integració de la població immigrada i els seus descendents.

El bloc dedicat al conjunt d'Espanya l'encetem amb la reflexió sobre les implicacions del procés d'envelliment de la població a càrrec de Dolores Puga, que contrasta els discursos alarmistes sobre aquest canvi demogràfic amb la realitat. En el segon article, Roberta Rutigliano aborda la relació entre el descens de la fecunditat —que, en el cas espanyol, com en el català, ha estat de màxims— amb els condicionants socioeconòmics que ajuden a explicar-ne l'evolució. Per cloure l'apartat dedicat a Espanya, Diederick Boertien aprofita les dades del cens de 2021 per plantejar l'impacte de la fecunditat en les transformacions familiars.

En el darrer bloc, dedicat al món, tornem als tres fenòmens essencials que componen la demografia. El primer article d'aquest bloc està dedicat a la reflexió sobre les migracions, a càrrec de Leo van Wissen, a partir de les disparitats demogràfiques i econòmiques de les grans regions mundials, així com dels canvis recents en les polítiques migratòries. A continuació, Iñaki Permanyer reflexiona sobre l'evolució de l'envelliment a escala mundial des dels anys setanta, amb l'allargament de la longevitat com a factor clau. Finalment, Àlicia Adserà ens presenta una valoració del descens de la fecunditat a escala mundial i analitza les possibles polítiques amb les quals es pot abordar aquest fenomen.

Per les limitacions d'espai, som conscients d'haver sacrificat l'exposició de temes crucials: des de la visió de llarga durada que comporta la demografia històrica fins a les projeccions sobre el creixement futur de la població, passant pel despoblament rural. També la profunditat d'anàlisi de temes prou complexos. Però esperem compensar aquestes mancances amb l'esforç per utilitzar, alhora, un llenguatge entenedor i una aproximació rigorosa, amb una mirada innovadora als reptes que planteja l'evolució de la població. A més de donar una visió miscel·lània dels canvis en els principals fenòmens demogràfics a tres escales diferents, el propòsit principal d'aquest número rau a contribuir constructivament, amb cadascuna de les pinzellades que componen el volum, al debat públic sobre les implicacions de l'evolució demogràfica des d'una perspectiva professional.

Per les limitacions d'espai, som conscients d'haver sacrificat l'exposició de temes crucials: des de la visió de llarga durada que comporta la demografia històrica fins a les projeccions sobre el creixement futur de la població, passant pel despoblament rural. També la profunditat d'anàlisi de temes prou complexos. Però esperem compensar aquestes mancances amb l'esforç per utilitzar, alhora, un llenguatge entenedor i una aproximació rigorosa, amb una mirada innovadora als reptes que planteja l'evolució de la població. A més de donar una visió miscel·lània dels canvis en els principals fenòmens demogràfics a tres escales diferents, el propòsit principal d'aquest número rau a contribuir constructivament, amb cadascuna de les pinzellades que componen el volum, al debat públic sobre les implicacions de l'evolució demogràfica des d'una perspectiva professional.

Andreu Domingo

Andreu Domingo i Valls és doctor en Sociologia i subdirector del Centre d'Estudis Demogràfics (CED) de la Universitat Autònoma de Barcelona, on és investigador principal del grup Globalització, Migracions i Espai, una de les tres àrees estratègiques del centre. També és membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans. Especialitzat en immigració internacional i formació de famílies, també ha treballat sobre la població i l'imaginari social. Actualment codirigeix, amb Jordi Bayona, el projecte MIGRA-GOC sobre migracions i estratègies de reproducció demogràfica i social a Espanya, finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació. Entre les seves darreres publicacions destaquen *Catalunya 3D: Demografia, Diversitat i Democràcia* (L'Avenç, 2022) i, com a editor, *Demografia y posverdad. Estereotipos, distorsiones y falsedades sobre la evolución de la población* (Icaria, 2023). Ha coordinat el monogràfic de la Revista IDEES "Demografia: els reptes de la societat del futur"